

*L'AFUSELLAMENT D'EN ELISONDO
A LA PRESÓ DE TORREROS.*

PERE TRIADÚ i MOMBARDÓ

*Introducció i revisió de
JOAN BARNADAS PUIGFERRER*

Fins fa ben poc, quan un vell republicà olotí o un familiar seu em comentava alguna anècdota de la segona república, la guerra civil o els primers anys del franquisme, els preguntava si ja li havien explicat a en Jordi Pujiula i, si no ho havien fet, els animava a fer-ho. Ell era qui millor coneixia aquella època, qui tenia el fons documental més ampli, qui havia treballat més i millor aquesta complicada etapa de la nostra història. I no només això, aquest enorme coneixement, en Jordi el complementava amb una gran habilitat per saber trobar el to i la manera de divulgar uns fets que, ailàs, encara aixequen controvèrsies. El seu rigor, el seu equilibri emocional, la seva bonhomia i el seu profund coneixement de la idiosincràsia de la societat olotina el feien el divulgador ideal, l'historiador de capçalera. Amb tota seguretat, si avui encara estigués entre nosaltres, aquesta presentació que ara m'aventuro a fer l'hauria pogut signar ell. Valgui doncs com a tribut a la seva magnífica i fructífera trajectòria.

En Josep Canal i Alberola em va fer arribar el document que teniu a les mans, "*L'afusellament d'en Elisondo a la presó de Torreros*"¹. Me n'havia parlat moltes vegades i em delia per llegir-lo, però mai no acabàvem de trobar l'ocasió. Jo insistia perquè no anem sobrats de relats memorialístics que ajudin a copsar el

●

¹ El Document "*L'afusellament d'en Elisondo a la presó de Torreros*" ha estat conservat durant aquests anys per l'advocat olotí i gran activista republicà Josep Canal i Alberola. Hi ha, però una petita controvèrsia al voltant de Torreros o Torrero. El nom oficial del districte saragossà és Torrero, tot i que popularment el barri és conegut com Torreros. Actualment el document original es conserva a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

sentit íntim i la vessant humana de la nostra història. Molt més en aquest cas que coneixia i apreciava el seu autor, Pere Triadú i Mombardó².

En Pere havia nascut a Sant Esteve d'en Bas el 1912 i des de ben jove treballava en un taller de sants. Militava a Esquerra Republicana de Catalunya i durant la República va ser un dels seus representants a l'Ajuntament d'Olot. Va fer de regidor delegat a la Junta Administrativa de l'Hospital Municipal fins que es va allistar voluntari per anar al front. Durant la guerra va ser empresonat a la presó de Torreros (Saragossa). Després, va ser condemnat a cadena perpètua per un tribunal militar i va romandre a la presó de Girona, fins al 1943. Però el seu calvari no va acabar aquí ja que pocs mesos després de ser alliberat va ser desterrat a València on va viure un parell d'anys. Tornat definitivament a Olot va treballar, novament, en un taller de sants fins a la seva jubilació.

No el vaig conèixer fins a finals dels anys 80 del segle XX, quan vaig començar a militar a Esquerra. En Pere tenia carnet del partit i anava a les llistes electorals però no participava mai en l'activitat ordinària de l'agrupació. El seu lloc era a l'Associació de Veïns del barri de Pequín i a les agrupacions teatrals. La nostra relació es va intensificar amb el congrés d'ERC de Lleida, ja que a ell tampoc no li agradava la gestió del secretari general, Joan Hortalà, ni els pactes amb Convergència. Em va delegar el seu vot i el de quatre històrics més perquè "*canviéssim les coses*". I així ho vam fer. Tanmateix, pocs dies després que Àngel Colom fos escollit secretari general i l'Heribert Barrera president, en Pere Triadú em va venir a veure acompanyat de Josep Rovira i Surroca, un altre històric regidor del partit, per fer-me avinent la seva preocupació per la nova línia independentista que agafava el partit. Ell era federal i tenia molt clar que tots els espanyols havíem de lluitar junts a favor de la democràcia i de la gent senzilla. Em va sorprendre que no parlés en cap moment de classe treballadora, com s'estilava aleshores. Era perquè en Pere, com la gran majoria dels vells republicans, tenia una profunda aversió cap als comunistes i la seva lluita de classes. Vam xerrar una bona estona sobre el significat del federalisme i la independència en el món d'avui, però no ens vam pas posar d'acord. A partir d'aquell dia, en Pere Triadú em va venir a veure assíduament els dies que feia permanència de secretaria al local del partit, per insistir metòdicament en la idea del federalisme i de la continuïtat històrica entre els vells militants i la nova generació. Estimava en Joan Deu, en Toc, en Calm... i m'ho va saber transmetre. Un dia es va oferir per parlar amb les joventuts del partit, en aquell moment molt vigoroses, per explicar-los els valors que defensava ERC des de la seva

●
² Les dades biogràfiques de Pere Triadú i Mombardó han estat facilitades per Josep M Canals i Ferrarons. Formen part del "Diccionari biogràfic d'Olot" que està elaborant.

fundació. No va ser una reunió profitosa. Amb llàgrimes als ulls s'indignava: “*No m’han volgut escoltar!... Son d’Estat Català o pitjor que en Dencàs!... No són de l’Esquerra*”. Va ser aleshores que vam decidir posar el nom de Joan Deu al local del partit, per recordar els nostres orígens i les nostres arrels.

Un dia, no sabia dir quan, em va convidar a anar, un diumenge a la tarda, al Parer, a la reunió dels vells republicans d’Olot. Em va agafar per sorpresa perquè desconeixia que a Olot existissin uns altres republicans que no fóssim nosaltres. La majoria d’assistents a la reunió no militaven al partit, i potser no ho havien fet mai, però consideraven el partit més seu que no pas nostre. Hi vaig anar unes quantes vegades i vaig tenir el goig d’assistir a memorables dissertacions sobre en Dot i en Toc, sobre qui havia de ser el Diputat l’any 32, sobre el paper d’en Dot el 34, sobre el mestre Calm, sobre la traïció d’en Tarradellas i la inutilitat de l’Irla... Semblava que en aquell mas fortificat i emmurallat de la Moixina el temps s’hagués aturat als anys 30. En conservo un bon record d’aquelles tardes a l’era o a la sala, xerrant i discutint acaloradament mentre menjàvem galetes casolanes i bevíem vi ranci. Sobretot del dia que en Pepet Rovira em va dir que “*per ser d’una família de dretes... Déu n’hi do!*”. Vaig entendre que després de 6 o 7 anys de ser el representant legal del partit, havia passat a ser un dels seus. Aquest privilegi va anar acompanyat d’una visita a Sant Feliu de Pallarols i una altra a Argelaguer per veure uns republicans clandestins que votaven l’Esquerra però que no volien que ningú no ho sabés. A partir d’aleshores, vaig rebre l’encàrrec de portar-los un munt de paperetes abans de cada elecció. Mai vaig saber a qui les donaven però l’urna bé que ho notava!

Les vivències de Torreros, que avui compartim, en Pere Triadú me les va explicar poc abans d’entrar en una residència de gent gran. Estava content d’anar-hi, perquè s’havia fet gran i allà el cuidarien bé, però li feia por que al ser regentada per monges l’obliguessin a resar com ho havien fet en aquella presó mig segle abans. “*Si convé, ho tornaré a fer veure*”. Però no va caldre. Sempre recordaré amb quina il·lusió em va explicar que a la residència no era obligatori anar a missa, que només beneïen la taula, però que la monja li havia dit que no calia que ell ho fes, només havia de mantenir una posició respectuosa. Era feliç. El 1995 ens va deixar, però la seva memòria i el seu esperit republicà i federal (ara més europeu que no pas espanyol) roman entre nosaltres.

*Comrades i amics:
La lletat al passat
ens agraïem, expliquem-ne
fer un valors patriòtics.*

Ja es pot parlar de les virtuts d'una persona postergada o empresonada i escriure:

els morts innocents seran els vostres jutges ; ja que també hi ha persones mereixedores de tota classe de lloances.

Voldria, després d'haver passat molts anys, rendir un record de gratitud i homenatge a un company i amic; Elisondo. El qual em dona la grata nova de la seva citació judicial pel dilluns a les nou del matí.

-Bé, no cal pas que et digui que espero i desitjo que tinguis molta sort.

-Mercès. Jo hi vaig molt tranquil ja que tinc molt bones referències, no hi ha més acusacions que les estrictament militars, com tu saps jo no sóc polític ni he estat vinculat mai a cap partit, per tant seré jutjat, segons m'han dit, com a presoner de guerra, en veritat no sóc res més , ja que ni voluntari vaig anar al front; estic molt ben considerat, el fet de cantar no només m'ha relacionat dins les autoritats de la presó sinó que aquestes han informat d'una manera ben favorable, inclús la petició fiscal podria estar per sota dels sis anys; d'ésser així, tindria els dies contats entre vosaltres.

El diumenge moltes vegades després del rechte, romaníem formats esperant l'entrada a la missa, per això ens posàvem a un lloc o altre del pati, si podíem, per tal de no haver d'anar formats prop de l'altar, o sigui, al costat del rellotge, a ningú agradava i tots feiem el que podíem per lliurar-nos de ser el cap de la formació. Sempres estaves vigilant, no podies distreure't ni poc ni molt, sempre fermes i amb actitud de devota contemplació encara que fos forçada. El nostre "cabo de vares" de dolent n'era molt però de tanto no en tenia res, per tant desseguida va adonar-se de la nostra aversió per aquell determinat lloc i de la nostra lluita per evitar-lo, doncs bé, una festa començava per l'última fila en entrar, l'altra pel mig, o sigui, ja va ser el caprici d'ell o la sort teva. Els més apocats van gaudir i els més ossats es van desconcertar, mentre el cínic somriure il·luminava aquella sàdica màscara de goig.

Just el diumenge'va tocar-me estar al costat del rellotge, per sort, encara no quedava tan a la vista, però el seu rítmic i monocorde tic tac, l'anar i venir del seu pendul dins aquella caixa de fusta adornada per un vidre que trencavà la seva monotonia, el parpadeig de la llum dels ciris, el fum i aquella mala olor de la cera, l'estómac buit, la poca fe i la forçada posició et feien venir un tremolor a les cames fins caure a terra inconscient; la tos, la meua disortada i fidel companya, en aquests moments passava a ésser una bona aliada, perquè em permetia uns moviments que trencaven psicològicament la seva floixetat

i em permetia guardar la verticalitat.

No obstant el balçam miraculós a tots aquells mals es produïa d'arriolar amo força a sentir les primeres notes que donava l'armònic en la introducció a la Santa Maria.

Llavors tenia lloc una metamorfosi ambiental, els ferros es diluïxen, els murs s'enfonsen, el cel és net on el sol llueix esplendorós il·luminant un blau intens; uns petits núvols cremats, bandejats, van d'ací d'allà impulsats pel vent del Montcayo i la nostra fantasia damunt, absorta i aostreta per les dolces melodies. Són breus però deliciosos moments fins sentir l'autoritària veu del "capo de vares" que ens desfia l'encís i ens torna a la realitat del pati, on navíem de passar les llargues hores sense altra distracció que la conversa, res més ens estava permès, així, amb ella, passàvem les hores i els dies monòtons, sense altra visió que el dia llunyà de la nostra llibertat. Res més teníem, així i per això d'una forma, fins inclús inconscientment, ens dèiem forces per subsistir en aquelles míseres i depauperades condicions.

- Avui el nostre Elisondo ha cantat com els àngels.

- Comptan t que hi hagi àngels i sapiguen cantàr.

-No sé, a mi em dóna la impressió que cada dia ho fa millor.

-Potser la part moral. La part moral influeix en sapiguer les grans possibilitats que té segons li han assegurat de la seva llibertat.

-Sí, sí, segurament, però a mi em faria posar nerviós i em tremolaria la veu.

-A tu sí, però ell és ben diferent, si en té se'ls controla molt bé.

Quan podíem formàvem una rodona asseguts, solíem guardar un ordre, fins un cert respecte en el torn, així com l'opinió més o menys acertada de cada un de nosaltres.

-Bona senyal és que tots estem d'acord, però el senyor Vicens, sempre callat, és el més indicat per donar-nos la mesura real i verídica de tot el que nosaltres sentim i se'ms fa difícil d'expressar per la manca de coneixements, ell és un perit, doncs per què no callem i escoltem?

-Tant com a perit no! un gran aficionat sí, i molt!, penseu que la música ha estat el meu ideal, sóc molt més vell per tant puc dir: els meus coneixements són empírics i els poso a la vostra disposició. En primer lloc vosaltres sou la confirmació de que la música és un art i quan troba un privilegiat que la interpreta no fa res més que ésser l'enllaç entre el profà i el mestre, ja que coincideixen en els sentiments. Joestic joiós de tots perquè a l'encems que funciona la part emocional vostra em confirma que la meua teoria sostinguda al llarg de la meua vida no estava equivocada, sostenia i sosting, amics, que la música és l'en-

l·liaç que ens uneix; les seves vibracions ens agermanen, aquí no hi ha política que ens crea odís i ens ha portat a la guerra, aquí hi ha simplement art i l'art és l'alta concepció que es té de totes les coses i que tots, cults i incults saben apreciar, perquè no està en el cervell sinó en les fibres sentimentals d'aquest cor que catéga. Vosaltres m'esteu demostrant, tenint en compte com vivim, que sou sers superdotats, us felicito de tot cor. La meua modesta opinió l'exposaré per complaureus. Penseu, havent tingut la primícia d'escoltar una veu privilegiada, que amo tota sinceritat crec que la guerra ha destruït una figura rellevant per la història lírica espanyola. Reuneix totes les condicions que tard en tard dota la naturalesa, afina molt oé, té una veu potent ben timorada i un gust exuberant, amb molt encert se'n va del més llarg i sostingut agut al més delicat i finíssim d'aquests pianíssims que domina amb tota seguretat i dúna manera magistral; es recrea cantant i ens encisa a tots, repeteixo, la guerra ens ha privat a tots i en particular els amants del cant d'una gran figura.

El matí havia aparegut més curt, sold faltava que a la tarda hi hagués futbol i tindriem el diumenge complert, ja que l'eco d'aquells crits llunyans dels aficionats ens omplien la buidor de pati, ja que qui res té amo poc es conforma.

Sense mentir podria assegurar que dilluns al matí tota la població recluïda estava pendent de l'audiència i que el fiscal no feu res més que confirmar pel nostre volgut amic l'encert de les autoritats i l'anhel nostre.

En la foscor del passat s'obria un resquici de llum i l'eufòria a l'esperança era el tema abonat aquella tarda en totes les converses. Tindria continuïtat? Començava a prevaler la justícia? o sols seria un cas esporàdic?

L'endemà després del rechte, la visita de l'amic.

-Et vuli assaventar de la bona nova que personalment et vinc a comunicar i que espero sàpigues perdonar la demora. Tota la tarda revent les felicitacions del guardians, funcionaris i aduoc la del director el qual em feu passar al seu despatx personal, em feu explicar detalls del passat artístic i quins projectes tenia pel futur, oferint-se en la nova vida que molt aviat, segons ell creu, hauré de començar.

Es curiós, en un teatre d'aquesta ciutat baig començar la meua carrera professional quan encara no tenia els divuit anys, debutant amb La Dolorosa. La crítica va ésser poca i encara per la manca de coneixements en moure'm per l'escenari; mentre, em feien grans elogis en el cantar, inclús Vaticinaven una gran figura que sols tenien pogués destruir la meua pròpia joventut; res d'això, però la guerra sí.

Li vaig agráir tot el que havia fet per mi i que contava amb el

seu permís per passar a acomiadar-me. "No sé que mai hagi tingut impediment, ara menys, tu mateix". Ja veus un altre debut. Sabré adaptar-me? com estarà el teatre? i els companys i els amics de professió, on es troben? són vius o morts?

-La llibertat és la nostra màxima aspiració, inherent a ells hi ha problemes queestic segur se'n crearan més dels deguts, però espero i desitjo que els puguis afrontar ben aviat i resoldre'ls millor.

Quanta tristesa deixaràs a l'entorn, si a fora podies ésser figura frustrada per les circumstàncies, aquí som un mite i sentim una intensa adoració. Fent-me portador inmodestament del general sentiment de tots, jo et dic: que trista i buida es quedarà la gàbia, i et pregunto: qui suplirà el nostre rossinyol?

Com tot arriba també per fi ho fa l'esperada llibertat...

-Com, tu aquí?

-Sí, els altres ja sortiren. El director em va retenir perquè em faltava un paper de l'ajuntament, perquè l'alcaldia on vaig néixer pertany a Carcagente, segons ell cosa burocràtica que no pot tardar. Em donà molts ànims però jo ací.

Dies, mesos varen passar sense l'ordre. Tot passa, la vida continua i l'home forçosament ha d'adaptar-se, la presó no és una excepció...

Fins que per fi l'ordre... de penat a mort. Fou traslladat dinmediat a la segona galeria junt als altres companys.

Totes les falses suposicions, els somnis, les il·lusions i esperances en el canvi s'enderrocaren, la pallassada montada en les audències on aquells bufons volien donar caràcter de legalitat als crims, era posada en evidència una vegada més. Els assassins solapats que en cada poolle hi ha sens donar la cara, imposaven la seva autoritat per damunt la pantomima carnavalesca. Però aquesta com tantes altres morts innocents seran els vostres jutges. Com justificar a futures i venidores generacions l'honradesa de la nostra croada. L'exterior espera, voldran algun dia saber la veritat?, llavors, què?.

Ens afecta tant que se'ns féu impossible de coordinar, relacionar aquest canvi tan brusc. Dia a dia augmentava el nostre desconcert i es feia evident el nostre desconeixement. En totes les converses la mateixa pregunta: -com és possible? després de la guerra, s'imposarà per sempre l'odi?

Per no fer sospitar m'apuntava a reconeixement, així sense represàlies podia passar del primer pati al tercer on hi havia l'enfermeria i els penats a mort es passejaven. Allà hi tenia l'amic Fàbrega del veí poble de Sant Joan les Fonts. Vaig fer la presentació amb l'Elisondo, i junts moltes vegades en animada conversa, pot ésser intrascendent, però sí que ens agermanava cada dia més. D'aquesta mane-

ra passàvem molts matins establint en el sofriment un llaç gran d'unió i comprensió. En Fàbrega comentava un dia:—jo no sé de quin material esta forjat aquest home; li estan passant coses increïbles, inverosímils, i en aparença tan tranquil, no ha canviat en res la seva forma de desenvolupar-se, tot igual com si res li hagués passat; t'envejo.

—Tu ho has dit bé, en aparença; però pensa, jo em faig un anàlisi, si veig possibilitats, lluito, sinó em résigno, per què complir-te més l'existència?

Després d'èpica lluita encara que per poc vaig poder sortir a dormir a fora, ja que la cancela es va cloure només de passar, tant és així que em toca estirar-me sota la finestra que dóna al pati de la cuina, bon atalaiador si hagués estat permès el fet de mirar, ja que es veu bona part del cementiri. Una vegada aposentats per distreure la son ens pesàvem a comentar les incidències mantingudes per sortir amb el company de torn; aquesta nit ha estat veritable proesa en arribar fins aquí, sempre és difícil però avui per poc quedo premsat entre els ferros de la cancela i els patates, una autèntica bogeria, tothom volia veure per última vegada el nostre gran amic: el rossinyol de Torrero.

—Soçretot, i el mateix a tu com a tots vosaltres, per favor en cas que m'adormís desperteu-me.

No se sentia ni un ronquet, per tant ningú no dormia, els ulls ben oberts en aquella penombra, l'oida ben atenta i el cor ben petit, parlar ben baix, no fos cas que alertessin els guardians i funcionaris que es passejaven pel reduït espai que els quedava, atents a qualsevol fressa o moviment, no fos cas que paguéssim com sempre el mal humor, perquè tenien doble servei, doncs tots es trobaven en els seus llocs, aquellà nit.

Era l'hora, havien arribat els missatgers de la mort. El tancar i obrir els rastrillos, les veus, i la conseqüent fressa, ens va alertar. Desaparegué la son, estàvem atents i mirant; les portes de les cel·les s'obrien i tancaven després d'haver sortit els condemnats.

En seguir la figura de l'Elisondo em vaig adonar de la presència en el grup de l'amic Fàbrega, la meua reacció fou de sorpresa, abatiment, quelcom com la sensació que causaria un rajoliu d'aigua gelada que m'anés recorreguent tot dintre meu, produint-me insensibilitat i atonia.

La veu clara, potent i serena de l'altre amic omplí la inquietud de la nit.

—Amics, ja sé que no dormiu, escolteu bé; si se'm permet cantaré per última vegada per tots vosaltres. Fins mai més, salut i sort.

I posant la mà sobre el múscle del volgut amic Fàbrega, junts com tant altres vegades en el pati, es dirigiren cap a la cancela que s'obrí i tancà... fins dotze vegades. Llavors, qui dormia? El so metàlic fred dels ferrós, el tancar i obrir i aquell fins mai més, em retronjava al cervell.

com si un martell m'hi donés cops i l'obsessió de volguer saber l'hora, què m'importava a mi si anava a tocs de corneta?

Invadit de tristor vaig optar per anar a on podia i que gaudís d'una certa llibertat, tot eren caps i peus, hom no sabia on posar els seus, amo molta sort sempre deixaves darrera teu molts renecs. Molts van tenir la mateixa pensada. -Algun de tots vosaltres té un cigarret?. Entre tres o quatre butxaques férem d'una caroniga un cigarret.

No havia donat un parell de calades que em va venir un excés de tos tan fort que si algú dormia ja es despertaria, perquè tot retrunyia, algú em va dir: -beu aigua. Així no vaig fer i si és possible encara va augmentar. Tremolós i espantat vaig creure prouent anar-me'n abans que em toqués la retirada, venent tots aquells entrebanco i moltes dificultats. Vaig poder jeure novament quan els ais i les corregudes em donaren fe de l'encert. L'estossegar em feia augmentar els dolors d'aquells cops al cap, la gorja em cremava, tenia una pressió al pit que no em eixava respirar; quantes coses vaig pensar en aquells moments? són difícils de recordar i més d'explicar, em sentia com horfe abandonat i desmoralitzat. Procurant sobrepassar-me a aquell infortuni i donant-me jo mateix ànims recordant les converses mantingudes amb els amics, així com els juraments, passi el que passi si la sort acompanya a un de nosaltres es veu obligat a imposar-se a tot per tal de que en el seu dia i en l'hora propícia fer saber de la nostra fi i d'ésser possible fer-nos una visita. Dels quatre jo he estat l'afavorit per la sort, dic els quatre perquè el més jove, l'amic calverol d'Espolla morí molt abans de tràgica i dolorosa enfermetat. La naturalesa volgué que l'opresió del pit anés desapareixent, la respiració anés normalitzant-se, la tos remetí i aquells cops al cap es varen fer més suaus fins a desaparèixer. Un supor, una agradable lexitud, un reparador benestar, dona pas a sentir les coses llunyanes com a ronquets que s'anaven perdent... fins un ai gros; tenia en el peu assegut un company que em feu callar; estic mirant el cementiri.

Sense cap fressa, tot trist i silenciós anava neixent el dia, el finísim aire esbargia la boira, a l'encems que era portador del ressó d'una dolça i a la vegada trista melodia. En aquells tràgics murs de darrera el cementiri de Torrero un sol groc com avergonyit, poc a poc il·luminava d'un tenue malva els regalims que la sang havia deixat en el forat de les bales. Després d'uns trets una extranya sensació de buidor i un plàcid i greu silenci s'apodera de tot l'àmbit circundant. Mentre allà al fons, la ciutat anava despertant-se, ignorant de la tragèdia que els veïns presoners com tants d'altres sols naixents se'ls emportaven per sempre volguts companys i amics. El sol s'imposa i la boira s'evapora, ja era clar semolava més tard i sense tocar diana, els guardians ens obligaven a es-

tar ajeguts, amo la pistola i vit de bou a la mà posaven l'ordre, a jeure fins que toquin diana, res de pixar! quiets i ajeguts! com sempre ens tocaria si volíem subsistir. No havia arribat encara el funcionari senyor don Simeon responsable de la cuina, i queatotes les execucions anava, no sé si per devoció o per obligació. El cas és que el sol ja ens tocava i la tranquil·litat produïda pels nervis no sols ens afectava als presoners. La porta del rastrillo va obrir-se i el jefe de serveis don Simeon parlaren i tocaren diana seguidament.

Atropellant-nos com a xais entravem al saló, sempre obligats pels crits i les presses.

Les finestres obertes de bat a bat, després de deixar el petate en el seu lloc em vaig dirigir a un grup on hi havia el senyor Vicens, el qual en contra la manera de ser gesticulava i parlava acaloradament. En adreçar-se a mi em digué: - no sé com estic ni què em passa, però aquest vil crim d'avui m'ha deixat nerviós, tant que no sé el que em faig. L'odi no perdona ni a les grans figures, però creu, aquests són l'enfonsament i descredít dels principis de moral cristiana amo la qual es volia cobrir el moviment. Són pitjors que aquells de la nostra zona, aquí ningú dona la cara.

-Estic ascaventat del teu dolor, sols penso en mi, perdona.

-Sereni's i pensi que és un de tants, vostè ignora que moltes vegades el corneta crida alliberats i aquests no apareixen perquè ja són al cementiri.

-És possible tant desconcert?

-Si això li ho hagués explicat ahir no m'hauria cregut, veritat?. En estar obligats a tenir les finestres tancades no han deixat en seguretat confirmar les meves suposicions.

-Ha cantat com ell sabia, l'àrea de l'adéu a la vida de Tosca. A les primeres lluns les finestres s'han obert de bat a bat tal com estan i quan nem sentit aquella veu clara, potent, s'han ofegat els respirs, el silenci ha estat total i absolut. L'ansietat, l'anel de que no s'acabés aquell cant, perdurés per sempre, quan uns trets li han posat fi, puc assegurar-te orgullosament que no eren solament els meus plors els que se sentien en la sala, sinó mira descretament la cara de tots i veuràs reflexat el dolor i la rojor dels ulls, no sols sóc jo un vell sentimentat, m'alegra de no haver estat una excepció, perquè la prova ha estat molt dura i dubto que s'oolidi. El mite nostre créat entorn la seva figura, els trets d'aquest matí l'han immortalitzat. Els humans enaltim i podem glorificar uns símbols, però no tenim poder per destruir-los.

-Jo sé, companys que de seguir així l'aigua del cafè s'ajuntarà

amb la de la sopa del vespre.

-Tu sempre tan prosaic. És el mal d'estar tots lligats en el mateix sac.

-Sí però no deixa de tenir raó, perquè és molt tard, m'envaig, allh procuraré situar-me, si almenys l'aigua és calenta em reanimarà una mica.

-Què esperen, desfer la tensió nerviosa que han creat o que don Simeon n'agi explicat als cuiners tot el que ha passat al cementiri?

Tot de pressa i corrent repartiren el cafè, dubto que hagin servit a tots quan tocaven a formar per anar al pati. Volien recuperar el temps perdut. En un moment feren el recinte i la veu militar de trenquin files no va tenir l'efecte desitjat, però sí la virtut d'una descàrrega de telepatia col·lectiva. Van quedar sense voluntat, clavats, els peus de plom, agafats, adherits al pavell del pati. Totes les qualitats que configuren el ser d'una persona havien fugit, i volat per l'espai en busca d'aquelles grates melodies, en el ressó del seu trin-ar perdurará eternament en la insensitat de l'infinit.

Després de tants anys en dol com sentiment tan noble fos tan mal interpretat.

*Elisio es desvincuà a la prosa
de torero Saragossa*